

FRAZEOLOGIJA¹⁰¹

1. Uvod

Frazeološki fond hrvatskoga jezika zabilježen je u jednojezičnim i višejezičnim, općim i frazeološkim rječnicima koji su bili objavljeni u tiskanome obliku i u kojima su frazemi hrvatskoga jezika bilježeni i obrađivani na različite načine. Tehnološkim razvojem ti su rječnici isprva postali dostupni u elektroničkome obliku, a zatim i na internetu. *Hrvatski mrežni rječnik – Mrežnik* prvi je rječnik koji je u suvremenome mediju omogućio uključivanje aktualnih frazeoloških i frazeografskih spoznaja pri izradi jednoga jednojezičnog općeg rječnika.

Frazemi su u *Hrvatskome mrežnom rječniku* obrađeni na kraju rječničkoga članka. Pri njihovoj se obradi vodilo računa o izboru frazema kao jedinica koje se sastoje najmanje od dviju sastavnica i koje imaju ustaljenu uporabu, cjelovito značenje i relativno čvrstu strukturu. Pritom se takve jedinice ne stvaraju u govornome procesu, nego se uključuju u diskurs kao gotova cjelina bez obzira na to funkcioniraju li samostalno ili postaju dijelom rečeničnoga ustrojstva. Također, osim slikovitosti, ekspresivnosti i konotativnosti, takve jedinice imaju određen stupanj desemantizacije, što znači da su sve sastavnice frazema ili samo dio njih izgubile prvotno leksičko značenje i da je frazem kao cjelina dobio novo značenje (usp. Menac, Fink-Arsovski i Venturin 2014.). Upravo se zbog toga frazemi kao sveze riječi idiomatskoga karaktera ne mogu podvesti ni pod jedno od leksičkih značenja pojedinih frazemskih sastavnica i po tome se razlikuju od statusa i načina obrade sveza riječi nominacijskoga karaktera.

S obzirom na postojeću definiciju frazema i strukturna obilježja u hrvatskome jeziku postoje četiri frazemska tipa: minimalni frazemi (koji se sastoje od dviju riječi, najčešće jedne punoznačnice i jedne nepunoznačnice, npr. **ni govora, do daske, do bola, za dlaku** [promašiti, izbjeći itd.], **na crno** [raditi, kupiti, prodati *što*; rad, isplata]), frazemske sveze riječi (koje se sastoje najmanje od dviju punoznačnica i najbrojnija su skupina frazema, npr. **imati oštar jezik, okrenuti (promijeniti) ploču, ne biti ni sluga komu, čemu, treća sreća, s vragom tikve saditi**), frazemske rečenice (koje mogu biti uključene u drugu rečenicu ili širi kontekst, a mogu stajati i kao samostalna rečenica, npr. **taj film nećeš gledati, glavu gore <!>, prste k sebi <!>, i**

¹⁰¹ Ovo je poglavlje nastalo u suradnji s istraživačkim projektom *Hrvatska somatska frazeologija (frazeografski pristup)*, koji financira Europska unija – *NextGenerationEU*. Za iznesene stavove i mišljenja odgovoran je samo autor, te ti stavovi ne odražavaju nužno službena stajališta Europske unije ili Europske komisije. Ni Europska unija ni Europska komisija ne mogu se smatrati odgovornima za njih.

to mi je hvala, piši kući propalo <je>, nismo zajedno (skupa) ovce pasli (čuvali), klupko se počelo odmotavati) i frazemske polusloženice (koje se sastoje od dviju riječi između kojih se nalazi spojnica, npr. **zbrda-zdola**, **pik-zibner**, **rekla-kazala**, **tata-mata**, **danas-sutra**, **rak-rana**, **zakukuljeno-zamumuljeno**, **cakum-pakum**) (usp. Kovačević 2020., Kovačević i Ramadanović 2013.). Dosadašnji opći ustroj rječnika i izbor natuknica u *Hrvatskome mrežnom rječniku* omogućio je da se u njega uvrste samo prva tri frazemska tipa.

Frazemi se u ovome rječniku, s obzirom na postojeću i dobro uhodanu hrvatsku frazeografsku praksu, obrađuju pod nosivom natuknicom (koja je ujedno rječnička natuknica i frazemska nadnatuknica) prema utvrđenome morfološkom načelu i sljedećoj hijerarhiji vrsta riječi: imenice (**pasti na niske grane**, **dobiti jezikovu juhu**, **vrijedan (marljiv) kao mrav**), pridjevi (**prelijevati (pretakati) iz šupljeg u prazno**, **ostaviti po starome što**, **pun puncat**), prilozi (**skupo stajati koga**, **daleko dogurati (dotjerati)**, **nije od jučer tko**), glagoli (**plesati kako tko svira**, **biti ili ne biti**, **dati sve od sebe**), brojevi (**sve u šesnaest**, **nema druge**, **jedan ko nijedan**) i zamjenice (**ja pa ja**, **<i> nikom ništa**). Dakle, ako frazem sadržava imenicu, obrađen je pod tom imenicom, npr. frazem **pasti na niske grane** obrađen je pod imenicom *grana*. Ako u frazemu nema imenice, on je uvršten u obradu pod drugim vrstama riječi, npr. frazem **prelijevati (pretakati) iz šupljeg u prazno** obrađen je pod pridjevom *šupalj*, frazem **daleko dogurati (dotjerati)** obrađen je pod prilogom *daleko*, frazem **dati sve od sebe** obrađen je pod glagolom *dati*, frazem **sve u šesnaest** obrađen je pod brojem *šesnaest*, a frazem **ja pa ja** obrađen je pod zamjenicom *ja*. Kad frazem sadržava dvije ili više sastavnica koje pripadaju istoj vrsti riječi, nosivom se sastavnicom smatra prva od njih bez obzira na to jesu li sastavnice u zavisnome ili nezavisnome odnosu (npr. **imati jezik kao krava rep**, **igra mačke i miša**, **ne moći uhvatiti ni za glavu ni za rep koga**, **što**, **bura u čaši vode**; **kost i koža**, **glavom i bradom**, **bog i batina**, **<i> gluh i slijep**, **gol i bos**, **sad ili nikad**, **žariti i paliti**, **ni pet ni šest**). Primjenom navedenih načela postignuto je to da su svi frazemi obrađeni na samo jednome mjestu u rječniku iako će putem rječničke tražilice korisnicima mrežnoga rječnika biti omogućena pretraga prema svakoj frazemskoj sastavnici koja postoji kao rječnička natuknica.

U *Hrvatskome mrežnom rječniku* frazemski blok (unutar kojega se frazemi nižu abecedno) sastoji se od nekoliko glavnih rubrika, koje imaju svi obrađeni frazemi, a to su: frazemska natuknica, frazemska definicija i rečenično opimjerenje frazema. Međutim, kod nekih je frazema radi donošenja što većega broja podataka bilo potrebno uvesti i dodatne rubrike u kojima se nalaze podatci o uporabi frazema, njihovoj etimologiji i međufrazemskim značenjskim odnosima. U 1. tablici prikazuje se struktura frazemskoga bloka.

1. tablica: Struktura frazemskoga bloka

frazem	ne daj Bože (ne dao Bog)
frazemsko značenje (redni broj značenja ako ima više značenja)	1. Ne daj Bože (ne dao Bog) znači kojim slučajem, slučajno. 2. Ne daj Bože (ne dao Bog) znači nikako, ni u kojemu slučaju.
primjer	(uz 1. značenje) <i>Svako ljeto brčka se u plicaku ispred Punta Skale, a čuvari budno motre da nešto, ne daj Bože, ne bi krenulo po zlu.</i> (uz 2. značenje) <i>Da se to, ne dao Bog, dogodilo mom bratu, išla bih na sve poligrafe, odgovarala na sva moguća pitanja i nastojala maksimalno pomoći policiji.</i>
značenjski odnosi (uspostavlja ju se samo među frazemima)	SINONIM: (uz 2. značenje) ni za Boga
uporabna napomena	(uz 2. značenje) Ne daj Bože (ne dao Bog) u ovome značenju izriče tjeskobu, strah od onoga što bi se moglo dogoditi.
objašnjenje podrijetla frazema	preuzeto s hrvatski.hr/frazemi (npr. uz frazeme <i>medvjeda usluga</i> i <i>krokodilske suze</i>)

2. Frazemska natuknica

U frazemskome se bloku, smještenomu na kraju rječničke natuknice, frazemska natuknica, tj. frazem, donosi u svojem kanonskom obliku, koji objedinjuje i prikazuje ukupnost njegove sintagmatske i paradigmatičke pojavnosti, a u prikazu ističe podebljanim (masnim) slovima.

Iako je jedna od osnovnih značajka frazema nepromjenjivost njegova oblika i značenja, u *Mrežniku* su, s obzirom na to da je rječnik korpusno utemeljen, zabilježene i brojne frazemske inačice koje nastaju alternacijama frazemskih sastavnica na svim jezičnim razinama (fonetskoj, fonološkoj, tvorbenoj, sintaktičkoj i leksičkoj). Pritom na značenjskome planu frazema ne dolazi ni do kakve promjene, tj. frazemi i dalje imaju isto značenje. Način bilježenja frazemskih inačica unosi u rječničku obradu nove izazove: koliko inačica i koje treba zabilježiti, kako u korpusu razlikovati frazeološku igru i frazemske okazionalizme te kako povezati frazemske inačice koje su obrađene pod različitim natuknicama.

Pri bilježenju frazemskih inačica upotrijebljene su oble i šiljaste zagrade. Oble zagrade označuju zamjenjivost frazemskih sastavnica, tj. donose varijantnu sastavnicu frazema koja ne utječe na promjenu frazemskoga značenja (npr. **puknuo (pukao, puko) je film komu, u (za) tren oka, biti u sedmome (devetome) nebu, bijesan (ljut) kao ris, pucati (pjeniti se, kipjeti) od bijesa, kad (dok) je Bog po zemlji hodao, lije (pada, pljušti) kao iz kabla, do posljednje (zadnje) kapi krvi**). Šiljaste zagrade

označuju fakultativne dijelove frazema, tj. one dijelove koji se mogu ispustiti bez promjene frazetskoga značenja (**gluho doba** <noći>, **biti** <kao> **na iglama**, **misлити** <svojom> **glavom**, u <poodmaklim> **godinama**, **dati** caru **carevo** <, a Bogu Božje>, **gurnuti** (zabiti i sl.) **glavu u pijesak** <kao noj>, **tražiti** <sa> **svijećom** *koga, što*, **ima kao gljiva** <poslije kiše> *koga, čega*, **čupati** <si> **kosu** <na glavi>). Kad je nosiva sastavnica frazema fakultativna, promatrana je kao strukturno neizostavni dio frazema, te je npr. frazem **pet** <minuta> **do** (**prije**) **dvanaest** obrađen pod natuknicom *minuta*.

Osim obliha i šiljastih zagrada u nekim se frazemima donose i uglate zagrade u kojima se donose podatci o uključivanju frazema u rečenicu i oni nisu dio frazema, što se vidi i po tipu slova kojima su zabilježeni (npr. **bez dlake na jeziku** [reći, kazati itd.], **na crno** [raditi, kupiti, prodati *što*; rad, isplata], **glavom bez obzira** [otići, pobjeći, trčati i sl.], **kao muha bez glave** [juriti, letjeti i sl.], **za sto osamdeset stupnjeva** [promijeniti se, promijeniti *što* itd.]).

Svojevrsno odstupanje, odnosno drukčiji način bilježenja inačica, postoji kod onih frazema u kojima varira nosiva sastavnica frazema te se oni cjelovito obrađuju u frazetskim blokovima svih varijantnih nadnatuknica. Kako nosiva natuknica u najvećoj mjeri proizlazi iz pozadinske slike u semantičkome talogu, te frazetske inačice možemo gledati kao frazeme koji pripadaju istomu konceptu, koji razvijaju isto frazetsko značenje i koji su uvjetno rečeno sinonimni (usp. Fink-Arsovski, Mokienko, Hrnjak i Barčot 2019.). Riječ je uglavnom o onim frazemima koji kao nosivu sastavnicu imaju imenicu koja je zamjenjiva kojom drugom imenicom, npr. frazemi **udaren mokrom krpom** <po glavi> i **udaren mokrom čarapom** <po glavi> cjelovitu obradu imaju u frazetskim blokovima pod rječničkim natuknicama *čarapa* i *krpa*, frazemi **utopio bi u čaši vode** *tko koga* i **utopio bi u žlici vode** *tko koga* obradu imaju u frazetskim blokovima pod rječničkim natuknicama *čša* i *žlica*, a frazemi **žrtveni jarac**, **žrtveno jare** i **žrtveno janje** u frazetskim blokovima pod rječničkim natuknicama *jarac*, *jare* i *janje*, pri čemu se u njihovoj obradi upućuje na odnos s ostalim frazemima istoga značenja i koncepta.

Kod frazema koji to svojom strukturom uvjetuju naznačeno je upravljanje ili koji drugi oblik upute za uključivanje frazema u rečenicu, a ti su dijelovi u kanonskome obliku frazema otisnuti kosim slovima (npr. **izvući iz blata** *koga*, **ubiti boga** *u kome*, **obećati brda i doline** *komu*, **služi na čast** *komu što*, **utopio bi u čaši vode** *tko koga*, **biti na čelu** *čega*, **kratka je daha** *što*, **dizati svoj glas protiv** *koga, čega*, **dao bih glavu** *za koga, za što*, **preko glave je** *komu čega*, **boli đon** *koga za što*, **napraviti čovjeka** *od koga*, **laže čim zine** *tko*, **nema lijeka** *čemu*, **nemati pojma** *o komu, o čemu*). Pritom i same rekcije mogu biti varijantne (npr. **skinuti aureolu** *komu, čemu* (*s koga, s čega*), **braniti boje** *čega* (*čije*), **biti igračka u rukama** *čijim* (*koga, čega*)) ili fakultativne (npr. **promrmljati** (reći i sl.) **sebi u bradu** <što>, **kucnuo je čas** <za što>, **ići uz dlaku** <komu>, **Ahilova peta** <čija (*čega*)>).

Osim zagrada koje donose podatke o varijantnosti i fakultativnosti frazetskih sastavnica, u rječniku su upotrijebljeni i različiti tipovi slova. Podebljanim su slovima u prikazu označeni frazemi, tj. sve frazetske sastavnice koje su dio frazema, dok su ukošenim slovima ispisane rekcije, koje same po sebi nisu frazetske sastavnice, ali

upućuju na način uključivanja frazema u kontekst. Iako je rekcija obično sustavno zabilježena na kraju frazema, to ne mora biti i mjesto njezina ostvarenja. Kad je mjesto njezina ostvarenja ograničeno, rekcija je donesena unutar frazetskoga zapisa, npr. **proći pored koga, čega kao pored turskoga groblja, čuvati (držati, paziti, nositi i sl.) koga, što kao kap vode na dlanu, držati (imati) kormilo <čega> u <svojim> rukama.**

3. Frazetsko značenje

Nakon kanonskoga oblika frazema donosi se značenje frazema, koje je oblikovano kao rečenica. Većina frazema obrađenih u rječniku ima jedno značenje, npr.:

- **mačji kašalj**

Mačji kašalj sitnica je, nešto nevažno, sporedno ili zanemarivo.

- **trinaesto prase**

Trinaesto prase nepoželjna je ili suvišna osoba ili stvar.

- **spor kao kornjača**

Spor kao kornjača onaj je koji je vrlo spor, trom.

- **mrtav hladan**

Mrtav hladan onaj je koji je ravnodušan, hladnokrvan.

- **ne zna se tko pije, a tko plaća**

Ne zna se tko pije, a tko plaća znači da vlada potpuni nered.

- **kocka je bačena**

Kocka je bačena znači da je pala odluka, da je sve riješeno.

Kod značenja višeznačnih frazema važno je razlikovati dva osnovna aspekta: višeznačnost koja podrazumijeva isto kategorijalno značenje i višeznačnost koja podrazumijeva različita kategorijalna značenja. Kategorijalno značenje frazema njegovo je gramatičko značenje (usp. Fink-Arsovski 2002.; Kovačević 2012.), svojevrsta vrsta riječi koju frazem ima kao cjelina, a proizlazi iz njegova značenja i mjesta na kojemu se nalazi u rečenici. Tako npr. strukturno imenički frazem **prste <k> sebi<!>** ima usklično kategorijalno značenje, dok je njegovo frazeološko značenje 'šuti!', a strukturno brojevni frazem **ni pet ni šest** ima priložno kategorijalno značenje jer je njegovo frazeološko značenje 'odmah, bez oklijevanja'. Ispred višeznačnih frazema različitoga kategorijalnog značenja uz svako je značenje istaknuto pripadajuće kategorijalno značenje i ti se frazemi obično ostvaruju u pridjevnoj ili priložnoj funkciji, npr.:

- **od glave do pete**

1. (u pridjevnoj funkciji) **Od glave do pete znači pravi, istinski.**

2. (u priložnoj funkciji) **Od glave do pete znači potpuno, sasvim, u cijelosti, u svemu, u svim pojedinostima.**

- **ko bog**

1. (u pridjevnoj funkciji) **Ko bog znači izvrstan, odličan.**
2. (u priložnoj funkciji) **Ko bog znači izvrsno, odlično.**
3. (u priložnoj funkciji) **Ko bog znači sigurno.**

Uporaba frazema s različitim rekcijama jedan je od kriterija njihova polisemnoga obilježavanja. Često je riječ o frazemima koji, s obzirom na usmjerenost radnje ili s obzirom na to odnose li se na živo ili neživo, razvijaju samostalno frazemsko značenje, npr.:

- **odbrojeni su dani**

1. (*komu*) **Odbrojeni su dani *komu* znači da je *tko* na smrti, da će *tko* još kratko živjeti.**
2. (*komu*) **Odbrojeni su dani *komu* znači da *tko* gubi vlast (moć, visoki položaj).**
3. (*čemu*) **Odbrojeni su dani *čemu* znači da je *što* osuđeno na propast ili nestanak.**

- **dignuti/dizati <svoj> glas**

1. (*za koga, za što*) **Dignuti/dizati <svoj> glas *za koga, za što* znači javno se zalagati *za koga, za što, podupirati koga, što.***
2. (*protiv koga, protiv čega*) **Dignuti/dizati <svoj> glas *protiv koga, protiv čega* znači javno se izjašnjavati *protiv koga, čega, protiviti se *komu, čemu.****

- **tvrđ orah**

1. **Tvrđ orah težak je problem.**
2. **Tvrđ orah tvrdoglava (teška) je osoba.**

Kad je prva frazemska sastavnica fakultativna, u njezinoj će definiciji biti zabilježena oba moguća oblika frazema, npr.:

- **<stari> morski vuk**

Stari morski vuk ili morski vuk iskusan je pomorac.

- **<sam> svoj gospodar**

Sam svoj gospodar ili svoj gospodar materijalno je neovisan čovjek, samostalan čovjek.

- **<ni> koliko je crno (crnoga) pod noktom**

Ni koliko je crno (crnoga) pod noktom ili koliko je crno (crnoga) pod noktom znači nimalo, ni najmanje.

- **<ti> nisi čist**

Ti nisi čist ili nisi čist znači da govornik smatra da sugovornik nije pri zdravoj pameti, nije normalan.

Iako značenjski odnosi među frazemima, tj. frazemska sinonimija i antonimija, nisu isprva bili u žarištu pri izradi *Hrvatskoga mrežnog rječnika*, oni su se pri usustavljanju frazetskoga zapisa i frazetskih definicija nametnuli kao mjesto kojemu ubuduće u frazeografskim djelima treba posvetiti veću pozornost. Stoga je za sinonimne i antonimne frazeme uvedena posebna rubrika u kojoj je istaknuta vrsta

međufrazemskoga značenjskog odnosa te su ispisani sinonimni i antonimni frazemi koji su obrađeni u frazemskim blokovima ovoga rječnika, npr.:

- **princ iz bajke**

Princ iz bajke muškarac je o kakvome se mašta, muškarac iz snova.

SINONIM: princ na bijelome konju

- **princ na bijelome konju**

Princ na bijelome konju muškarac je o kakvome se mašta, muškarac iz snova.

SINONIM: princ iz bajke

- **htjeti (željeti) i jare i pare**

Htjeti (željeti) i jare i pare znači htjeti (željeti) sve, biti pohlepan.

SINONIM: htjeti (željeti) i ovce i novce

- **htjeti (željeti) i ovce i novce**

Htjeti (željeti) i jare i pare znači htjeti (željeti) sve, biti pohlepan.

SINONIM: htjeti (željeti) i jare i pare

- **biti na dobru glasu**

Biti na dobru glasu znači biti poznat po dobru, uživati ugled, biti cijenjen.

ANTONIM: biti na zlu glasu

- **biti na zlu glasu**

Biti na zlu glasu znači biti poznat po čemu lošem, ne biti cijenjen.

ANTONIM: biti na dobru glasu

- **baciti sidro**

Baciti sidro znači zaustaviti se, smiriti se, prestati lutati.

ANTONIM: dignuti sidro

- **dignuti sidro**

Dignuti sidro znači otići, napustiti koje mjesto ili sredinu.

ANTONIM: baciti sidro

Uz definiciju se frazema, kad to priroda određenoga frazema zahtijeva, donose i podatci koji služe kao dodatna obavijest o uporabi frazema. Oni mogu biti doneseni ispred ili iza definicije. Ispred definicije donose se kraticom istaknute stilske i područne odrednice, npr.:

- **ne beri brigu**

razg. **Ne beri brigu znači nemoj se brinuti zbog čega.**

- **pustiti goluba**

razg. **Pustiti goluba znači pustiti vjetar.**

- **iskakati iz paštete**

razg. **Iskakati iz paštete znači biti sveprisutan na iritantan način.**

-
- **propustiti kroz šake**

(koga) žarg. **Propustiti koga kroz šake** znači istući *koga*.

- **skinuti paučinu**

razg. sp. **Skinuti paučinu** znači zabiti pogodak u sam gornji kut vrata.,

a iza definicije ili u uporabnoj napomeni donose se podatci u ukošenim zagradama koji upućuju na njegovu najčešću ili jedinu uporabu, npr.:

- **sakriti se u mišju rupu**

Sakriti se u mišju rupu znači pobjeći /ob. od straha, srama itd./

- **izbijati klin klinom**

Izbijati klin klinom znači vraćati istom mjerom, reagirati na isti način /ob. negativan/.

- **glavu gore**

Glavu gore znači da tko ne treba gubiti hrabrost, da se treba oraspoložiti.

◦ /izriče ohrabrivanje sugovornika/

- **nema druge**

Nema druge znači da mora tako biti, da nema druge mogućnosti, da nema izbora.

◦ /izriče pomirenost s čim/

- **ne sluti na dobro**

Ne sluti na dobro znači da bi se mogla dogoditi kakva nesreća, da se predosjeća što loše.

◦ /izriče čiju sumnju u pozitivni ishod događaja/

- **za babino brašno**

Za babino brašno znači ni za što, bez razloga, bez veze.

◦ /*Za babino brašno* odgovara se u šali, uglavnom djeci, na pitanje: *Zašto?*/

- **svaka ti čast**

Svaka ti čast znači čestitam, bravo.

◦ /Frazem *svaka ti čast* izriče divljenje ili zahvalnost. Upotrebljava se i ironično: *Ovo je čisto licemjerje. Svaka ti čast na uništenju foruma.*/

- **ne daj Bože (ne dao Bog)**

1. **Ne daj Bože (ne dao Bog)** znači kojim slučajem, slučajno.

2. **Ne daj Bože (ne dao Bog)** znači nikako, ni u kojemu slučaju.

◦ /Ne daj Bože (ne dao Bog) u ovome značenju izriče tjeskobu, strah od onoga što bi se moglo dogoditi.

Legitiman način frazemske tvorbe nastanak je novih frazema frazeologizacijom drugih jezičnih jedinica (npr. naziva, sveza riječi nominacijskoga karaktera, poslovice, onima, perifraznih imena). Posebna je pozornost u ovome rječniku posvećena obradi frazeologiziranih naziva i onima (npr. **trojanski konj**, **usko grlo**, **sljepo crijevo**, **crna rupa**, **odskočna daska**, **dan D**) (usp. Vidović Bolt, Barčot, Fink-Arsovski,

Kovačević, Pintarić i Vasung 2017.). Stoga se u rječniku jasno razlikuju obrade sveza riječi nominacijskoga karaktera (koje su obrađene unutar odgovarajućega značenja leksičke natuknice) i frazema kao sveza riječi idiomatskoga karaktera. Tako se npr. pod podnatuknicom *trojanski konj* (podnatuknica natuknice *konj*) donosi obrada te sveze kao računalnoga naziva ('Trojanski konj zlonamjeran je računalni program koji se lažno predstavlja kao koji drugi program s korisnim ili poželjnim funkcijama.'). ali se unutar te podnatuknice uspostavlja i frazemski blok unutar kojega se obrađuje istoizrazni frazem ('Trojanski konj skrivena je opasnost, lukavstvo kojim se iznutra slabi i uništava neprijatelj.'). vidi 1. primjer. Tako je i u podnatuknici *Dan D*, u kojoj se donosi obrada toga imena ('Dan D 6. je lipnja 1944. godine, kad je u Drugome svjetskom ratu izvršena važna vojna operacija iskrcavanja savezničkih postrojbi u Normandiji.'). ali se unutar te podnatuknice uspostavlja i frazemski blok frazema **dan D** značenja 'važan ili presudan dan, dan odluke ili dan kad se očekuje kakav preokret.'

1. primjer: Obrada podnatuknice *trojanski konj* (natuknica: *konj*), u čijoj se strukturi donosi i istoizrazni frazem

- **trojanski konj**

inform. **Trojanski konj zlonamjeran je računalni program koji se lažno predstavlja kao koji drugi program s korisnim ili poželjnim funkcijama.**

Inačica napada koju su analizirali i stručnjaci INFIGO IS na ranjivo računalo instalira trojanskoga konja, koji zatim prikuplja privatne podatke korisnika i šalje ih na udaljeni poslužitelj.

U istraživanju su korišteni zvučni zapisi s unesenim zloćudnim kodom trojanskog konja.

- **trojanski konj**

Trojanski konj skrivena je opasnost, lukavstvo kojim se iznutra slabi i uništava neprijatelj.

Može se reći da su oni koji su najviše izvukli koristi iz neokolonijalizma multinacionalne kompanije, koje su trojanski konji neokolonijalizma.

Konkurentna stranka raspada se po šavovima, ti se samo trebaš sagnuti za uzeti žezlo, a ti glumiš fair play. Znači da si trojanski konj ili se bojiš preuzeti vlast.

Etimologija: Frazem je utemeljen na epizodi iz Trojanskoga rata. Nakon desetogodišnjega ratovanja u kojemu su živote s obiju strana izgubili najveći grčki i trojanski junaci, Grci su napravili velikoga drvenog konja, skrili u njega svoje ratnike i poklonili ga Trojancima. Trojanci su dovukli konja unutar gradskih zidina. Noću su se ratnici unutar zidina iskrali iz konja, otvorili gradska vrata svojim vojnicima, zapalili grad i pobijedili Trojance.

4. Frazemsko oprimjerenje

Nakon svake frazemske definicije slijedi primjer uporabe frazema u kontekstu, tj. nekoliko primjera ako je potrebno vidjeti paradigmatšku realizaciju ili uporabu varijantnih ili fakultativnih sastavnica. Tekst primjera istaknut je drugim tipom slova. Kod višeznačnih frazema primjeri uporabe nalaze se ispod svakoga značenja, npr.:

- **biti u formi**

- 1. Biti u formi znači biti dobro pripremljen za što, moći uspješno raditi (obavljati) što**

- Mališanima su pokazali i vježbe snage koje treba izvoditi svaki sportaš da bi bio u formi za vrhunska natjecanja.*

- Za utrku treba biti u formi, a ona se postiže kontinuiranim vježbanjem.*

- Trudnoća, porođaj i zahtjevi novorođenčeta fizički su izazovi, tako da ima smisla da ste u formi prije nego što počnete s planiranjem trudnoće.*

- 2. Biti u formi znači biti odlično raspoložen, dobro se osjećati.**

- Subota je trebala biti dan za shopping i odmor, no završili smo na dva sata udaljenoj plaži, potpuno neočekivano. I još se nismo ni okupali jer društvo nije bilo u formi.*

- Misli mi bjesne sa svih strana, čini mi se da nisam u formi i razmišljam o tome da mi je potrebna redovitost jer izgleda da nemam pravu glad za istraživanjem.*

- **biti <još (tek)> u povelju (poveljima)**

- Biti <još (tek)> u povelju (poveljima) znači biti <tek> u začetku, biti <još> nerazvijen.**

- Ekološka poljoprivredna proizvodnja, iako ima sve preduvjete za razvoj, još uvijek je u povelju.*

- Ružička je radio u doba kada su analitičke metode i metode strukturne analize bile u povelju.*

- Sam je Yahoo investirao cijelih deset milijuna dolara u Google dok je ovaj još bio u poveljima.*

- Nova generacija takozvane stand up scene u Hrvatskoj tek je u poveljima.*

- **tresti se (drhtati) kao list <na vjetru>**

- Tresti se (drhtati) kao list <na vjetru> znači jako drhtati od hladnoće, uzbuđenja ili straha.**

- Tresem se ko list na vjetru od umora, nervoze i popušanih cigareta.*

- Kad je poljubac završio i kad se tresla kao list na vjetru, odgurnuo ju je od sebe. Izgovorio joj je riječi koje su je natjerale u plač.*

- Na početku si se tresla kao list, a onda si došla na scenu i postala manijak.*

- Sjećam se naše prve kave, došao je po mene, sjela sam u auto, pretvarala se kao da sam hladna, da mi ovo predstavlja tek jednu ispijenu kavu, a zapravo sam drhtala kao list na vjetru.*

Primjeri potvrda frazema preuzeti su iz *Hrvatskoga mrežnoga korpusa (hrWaC-a)*. Pretragom korpusa zabilježeni su mnogi frazemi koji još u hrvatskoj frazeografskoj praksi, tj. frazeološkim rječnicima, nisu dobili odgovarajuću frazeološku obradu. Takvi su frazemi npr.: **stric iz Amerike, medijska prašina, peglati karticu, čista kamilica, krstiti jariće, gluhi telefon, nova metla, pukla tikva, preskočiti (pregaziti) što kao plitak potok, pustiti goluba, skinuti paučinu, grliti školjku, skakati nebu pod oblake, mila majka, udariti (opaliti) po novčaniku koga**.

U frazeološku obradu do objave ove monografije nisu ušli hrvatski onimijski frazemi kojima je onimijska sastavnica nosiva, a potvrđenost u korpusu znatna, jer u dosadašnjoj fazi obrade u rječnik u nisu ušli onimi (npr. **Martin u Zagreb, Martin iz Zagreba, kasno Marko na Kosovo stiže, između Scile i Haribde, košta (stoji)** što kao svetog Petra kajgana, nevjerni Toma, držati se kao mila Gera, star kao Biblija, lijep kao Apolon, otkriti/otkrivati Ameriku, briga *koga* što Mađarska nema more (mora), ispravljati krivu Drinu, prijeći Rubikon, praviti se Englez, pušiti kao Turčin, posljednji Mohikanac). Kad onimijska sastavnica (imenička ili pridjevna) nije nosiva sastavnica frazema, frazemi su našli svoje mjesto u obradi (npr. **borba Davida i Golijata, Sizifov posao, Pandorina kutija, Judin poljubac, Tantalove muke, Pirova pobjeda, Ahilova peta** <čija (čega)>). Prema navedenim načelima frazem **djevojka za sve** dobio je obradu u prvoj fazi izrade *Hrvatskoga mrežnog rječnika*, dok njegova u korpusu znatno češća frazemska inačica **Katica za sve** nije u prvoj fazi rječničke obrade uključena u rječnik, ali se navodi kao sinonim frazema *djevojka za sve*.

5. Frazemska etimologija

Podatci o motivaciji i podrijetlu frazema obično se donose u posebnome tipu frazeološkoga rječnika, tzv. frazeološko-etimološkome rječniku. Takav tip rječnika još uvijek ne postoji u hrvatskoj frazeografskoj praksi, a frazemske se etimologije mogu pronaći samo u znanstvenim i znanstveno-popularnim radovima. Kako bismo frazeološko-etimološke podatke učinili pristupačnim svim govornicima hrvatskoga jezika, ali i strancima koji uče hrvatski jezik, u *Hrvatskome mrežnom rječniku* nakon frazemskoga oprimjerenja uvedena je rubrika u kojoj su sažeto donesene činjenice koje zadiru u semantički talog frazema i razbistriju ga. Objašnjenja frazemskih etimologija preuzeta su iz baze frazemskih etimologija dostupne na stranicama <http://hrvatski.hr/frazemi>, a u okviru projekta *Hrvatski mrežni rječnik – Mrežnik* sastavila ih je Barbara Kovačević. Frazemske se etimologije prikazuju izravno u *Mrežniku* (a ne pristupa im se vanjskom poveznicom) kako bi korisniku rječnika bile što dostupnije, vidi 2. i 3. primjer.

2. primjer: Frazemska etimologija u obradi frazema *Sizifov posao*

▪ **Sizifov posao**

Sizifov posao uzaludan je posao, posao koji ne dovodi do rezultata.

Izuzetno je teško u našoj regiji pronaći ljude koji su spremni ulagati u ženski rukomet, a pogotovo još kad dodamo situaciju u državi, onda je jasno da je ovo Sizifov posao.

Akcija je uspješno okončana, a pogledom na sakupljeni otpad shvatili smo kako naši sugrađani nemaju baš razvijenu svijest o očuvanju okoliša. Nadamo se da ova akcija neće biti Sizifov posao, već da će već sljedeće godine tog otpada biti puno manje.

Očišćene su plaže, iako se taj posao nakon svakog novog vjetrovitog dana doima kao Sizifov posao.

Etimologija: Frazem je utemeljen na antičkome mitu o mudrome i lukavome, ali pokvarenome kralju Sizifu, koji je za sve svoje prijevare i podvale smrtnicima i bogovima

dobio kaznu da uz brdo gura golem kamen. Kad bi došao do vrha, kamen bi skliznuo iz njegovih ruku i otkotrljao se u podnožje brda, pa bi njegov posao počinjao iznova.

3. primjer: Frazemska etimologija u obradi frazema *vaditi (izvlačiti) kestene (kestenje) iz vatre*

▪ **vaditi (izvlačiti) kestene (kestenje) iz vatre**

(<za koga>) **Vaditi (izvlačiti) kestene (kestenje) iz vatre <za koga> znači nalaziti se pred neugodnim zadatkom ili nezahvalnim poslom koji bi bio tuđi zadatak.**

Zašto je uvijek muškarac taj koji treba vaditi kestene iz vatre kada u braku zaškripi.

Glasnogovornici kompanija često moraju vaditi kestenje iz vatre kada njihovi direktori uprskaju odnose s javnošću.

On je mogao mirno glancati imidž čovjeka koji spašava stvar, izvlači kestenje iz vatre, onoga koji ne zna što mu smutljivci rade iza leđa, onoga koji je okružen nesposobnjakovićima i jednostavno čini sve što je u njegovoj moći da pokrene Hrvatsku.

Etimologija: Frazem je nastao na temelju La Fontaineove basne *Majmun i mačak*, u kojoj je majmun, u želji da se domogne pečenih kestena i pritom ne opeče, nagovorio mačka da za njega svojim šapama vadi vruće kestene iz vatre.

Sizifov posao

Izraz je utemeljen na antičkome mitu o mudrome i lukavome, ali pokvarenome kralju Sizifu, koji je za sve svoje prijevare i podvale smrtnicima i bogovima dobio kaznu da uz brdo gura golem kamen. Kad bi došao do vrha, kamen bi skliznuo iz njegovih ruku i otkotrljao se u podnožje brda, pa bi njegov posao počinjao iznova. Kad kažemo da tko radi Sizifov posao, znači da smatramo da radi neprekidan, zamoran i uzaludan posao koji ne dovodi do rezultata

slijepi putnik

Tantalove muke

trojanski konj

učiniti (napraviti) medvjedu uslugu

vaditi kestenje iz vatre

Izraz je nastao na temelju La Fontaineove basne *Majmun i mačak*, u kojoj je majmun, u želji da se domogne pečenih kestena i pritom ne opeče, nagovorio mačka da za njega svojim šapama vadi vruće kestene iz vatre. Kad kažemo da tko vadi kestenje iz vatre, to znači da se izlaže neugodnostima umjesto koga ili snosi posljedice njegovih postupaka.

1. slika: Frazemske etimologije frazema *Sizifov posao* i *vaditi (izvlačiti) kestene (kestenje) iz vatre* u bazi frazemskih etimologija, iz koje su preuzete u *Mrežnik*

Bilježanje frazemskih etimologija posebno je važno kod onih frazema kod kojih se s vremenom gubi veza s motivacijskom bazom ili se usporedno razvija sekundarno značenje s novom motivacijom, što se može vidjeti na primjeru dvaju animalističkih frazema – **krokodilske suze** i **učiniti (napraviti) medvjedu uslugu** *komu*. Primarno je značenje imeničkoga frazema **krokodilske suze** ‘neiskreno (lažno, dvolično) suosjećanje’ i utemeljen je na staroj legendi prema kojoj krokodili plaću kako bi namamili plijen ili plaću za svojim žrtvama dok ih proždiru, pri čemu suze nisu izraz tuge ili žaljenja, nego pomažu u probavljanju hrane, dok je primarno značenje glagolskoga frazema **učiniti (napraviti) medvjedu uslugu** *komu* ‘nanijeti štetu *komu*, odmoći *komu*’ i utemeljen je na La Fontaineovoj basni *Medvjed i vrtlar*, u kojoj je medvjed, u želji da obrani usnuloga prijatelja od dosadne muhe, kamenom ubio i muhu i prijatelja. S vremenom su, u nepoznavanju primarne etimologije, frazemi razvili i sekundarno značenje, pa frazem **krokodilske suze** označuje ‘obilne suze, gorak plač’, a frazem **učiniti (napraviti)**

medvjedu uslugu *komu* znači ‘učiniti veliku uslugu *komu*’. Nova su značenja potvrđena u primjerima iz korpusa, suprotna su primarnim značenjima i motivirana su vizualnim karakteristikama životinja koje se nalaze u pozadinskoj slici frazema. Iako imaju isti sastav, različitu motivaciju i polarizirana značenja, te frazeme ne možemo smatrati homonimnim frazemima jer još uvijek unutar definicija postoji „najmanje jedan zajednički sem” (usp. Tafra 1995.). Ti se frazemi obrađuju kao polisemni frazemi i samo kod prvoga, starijega značenja donosimo etimološke podatke, vidi 4. primjer.

4. primjer: Obrada višeznačnoga frazema *krokodilske suze*

▪ **krokodilske suze**

1. Krokodilske suze lažne su (neiskrene) suze.

Ako to ne poduzmete, uvjereni smo da ćete time samo pokazati da je javna isprika i žaljenje u stvari bilo još veće rугanje žrtvama, a vaše suze da su bile samo krokodilske suze.

Trenutno najača ekonomija zapadne hemisfere lije krokodilske suze oko ekologije, forsira javno ekologiju, ekoenergetiku i sl. „proizvodne projekte” da bi si kod kuće osigurala prednost dok se malo poigrava u Aziji.

Što se mene tiče, mislim da je pažnja javnosti trebala biti usredotočena na činjenicu da bivša vlast nije dopuštala svojim građanima da se očituju o nekim sumnjama koje su im se stavljale na teret. Nisu im davali mogućnost da se brane, a sada rone krokodilske suze jer se pojavila optužnica.

Svjedoci smo bolnog i nemoralnog loptanja s radnicima te tvrtke. Oni koji su ih doveli u tu situaciju, danas rone krokodilske suze nad njihovom sudbinom.

Etimologija: Izraz je utemeljen na staroj legendi prema kojoj krokodili plaču kako bi namamili plijen ili plaču za svojim žrtvama dok ih proždiru. Međutim, te suze nisu izraz tuge ili žaljenja, nego pomažu u probavljanju hrane.

2. Krokodilske suze su obilne suze, gorki plač.

Za kompjutor su se znali svadati i onda su krokodilske suze tekle, svi su htjeli na tastaturu, a bilo je samo jedno računalo.

Tako različiti, a opet isti: jedan liberal, naoko zanesenjak, drugi nacionalist i pištoljdžija, a oba rone krokodilske suze što ih je nakon 15 godina sprašilo s vlasti.

Takav se mikroskop može kupiti za oko 700 kuna, pa kad vam dijete jednom više ne bude „prepuno istraživačkoga entuzijazma”, nećete morati roniti krokodilske suze.

6. Zaključak

Svi navedeni dijelovi frazemske obrade unutar frazemskoga bloka pokazuju da je frazeologija u *Hrvatskome mrežnom rječniku – Mrežniku* obrađena prema suvremenim frazeografskim načelima, a relevantnosti njezine obrade pridonosi i korpusna utemeljenost koja se ogleda u oprimjerivanju frazema unutar rečenice. Posebna briga o varijantnosti i fakultativnosti frazemskih sastavnica te obilježavanju međufrazemskih odnosa pokazuje da se svakim novim leksikografskim djelom (koje uključuje frazeologiju) sustavno i kontinuirano postavljaju nove granice te preispituju i revidiraju detalji frazeografske obrade. Inovativni elementi u frazemscome bloku, tj. rubrike koje donose obavijesti o uporabi frazema, njihovoj etimologiji i

međufrazemskim značenjskim odnosima, proizlaze upravo iz činjenice da je rječnik korpusno utemeljen, da su sve informacije obrađene vjerodostojno i u suvremenome mediju predstavljene korisnicima rječnika.

Izvori i literatura

- Fink-Arsovski, Željka. 2002. *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*. FF press. Zagreb.
- Fink-Arsovski, Željka; Mokienko, Valerij; Hrnjak, Anita; Barčot, Branka. 2019. *Rusko-hrvatski frazeološki rječnik*. Knjigra. Zagreb.
- Kovačević, Barbara. 2012. *Hrvatski frazemi od glave do pete*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
- Kovačević, Barbara. 2020. Frazeološko nazivlje. *Hrvatsko jezikoslovno nazivlje*. Ur. Mihaljević, Milica; Hudeček, Lana; Jozić, Željko. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb. 360–377.
- Kovačević, Barbara; Ramadanović, Ermina. 2013. Frazemske polusloženice (od rječnika preko tvorbe do pravopisa i obratno). *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 39/1. 271–291.
- Menac, Antica; Fink-Arsovski, Željka; Venturin, Radomir. 2014. *Hrvatski frazeološki rječnik*. Naklada Ljevak. Zagreb.
- Tafra, Branka. 1995. *Jezikoslovna razdvojba*. Matica hrvatska. Zagreb.
- Vidović Bolt, Ivana; Barčot, Branka; Fink-Arsovski, Željka; Kovačević, Barbara; Pintarić, Neda; Vasung, Ana. 2017. *Rječnik hrvatskih animalističkih frazema*. Školska knjiga. Zagreb.